

Nastavni materijali za predmet "Povijest Rima" (ak. god. 2016./2017.)

Reforma građanstva Servija Tulija

Podjela građanstva na tribuse ("plemena")

TRIBUSI (3)	Titius ↓	Ramnes ↓	Luceres ↓
KURIJE (30)	10 kurija ↓	10 kurija ↓	10 kurija ↓
RODOVI (<i>gentes</i>) (300)	1 curia = 10 <i>gentes</i>	1 curia = 10 <i>gentes</i>	1 curia = 10 <i>gentes</i>
	= 100 rodova	= 100 rodova	= 100 rodova

ili - rečeno na drugi način:			
10 <i>gentes</i>	= 1 <i>curia</i>		RIMSKI GRADANI
100 <i>gentes</i>	= 10 <i>curiae</i>	= 1 <i>tribus</i>	
300 <i>gentes</i>	= 30 <i>curiae</i>	= 3 <i>tribus</i>	

Podjela građana po imetku, u centurije

Razred	imetak	broj centurija	
Konjanici	100.000 asa	18	Ukupno 98
I.	100.000 asa	80	
II.	75.000 asa	22	Ukupno 95
III.	50.000 asa	20	
IV.	25.000 asa	22	
V.	11.000 asa	30	
Proleterii		1	Ukupno 193 centurije

Vojna podjela građanstva

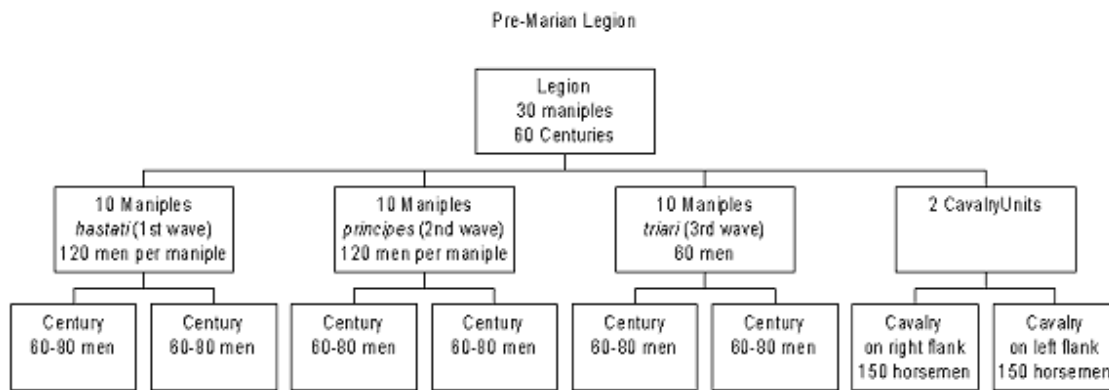
Razred (<i>classis</i>)	Imetak	centurije			vojna oprema
		starijih	mladih	pridijeljenih	
I.	100.000 asa i više	40	40	18 konjaničkih centurija	koplje (<i>hasta</i>), mač (<i>gladius</i>), kaciga (<i>galea</i>), okrugli štit (<i>clipeus</i>), nazuvci (<i>ocrae</i>), oklop (<i>lorica</i>)
II.	75.000 -100.000 asa	10	10	2 centurije obrtnika (<i>fabri tignarii et ferrarii</i>) (bez oružja)	isto kao I., ali s dugim drvenim štitom (<i>scutum</i>) i bez oklopa
III.	50.000 - 75.000 asa	10	10	-	isto kao II., ali bez nazuvaka
IV.	25.000 - 50.000 asa	10	10	2 centurije frulača i trubača (<i>tibicines et cornicines</i>)	teško koplje (<i>hasta</i>) i lako koplje (<i>verutum</i>)
V.	11.000 (12.500) - 25.000 asa	15	15	-	pračke (<i>fundae</i>) i rezerva kamenja (<i>lapides missiles</i>)
	<i>proletarii</i> ispod 11.000 asa			1 centurija	izuzeti od vojne službe

Ustroj vojskekraljevsko doba

- samo jedna legija (jedinstveni borbeni blok) = sva vojska Rima
- reorganizacija Servija Tulija (po imetku, u centurijama) (v. gornju shemu):
 - vjerojatnije ipak s početka republikanskog doba
 - tzv. "rimaska falanga":
 - 40 centurija I. (60 centurija I.-III.) razreda = jezgra "falange" = 4.000-6.000 ljudi
 - 25 centurija IV.-V. razreda = bokovi (laka konjica) = 2.500 ljudi
 - Ukupno: oko 8.500 ljudi

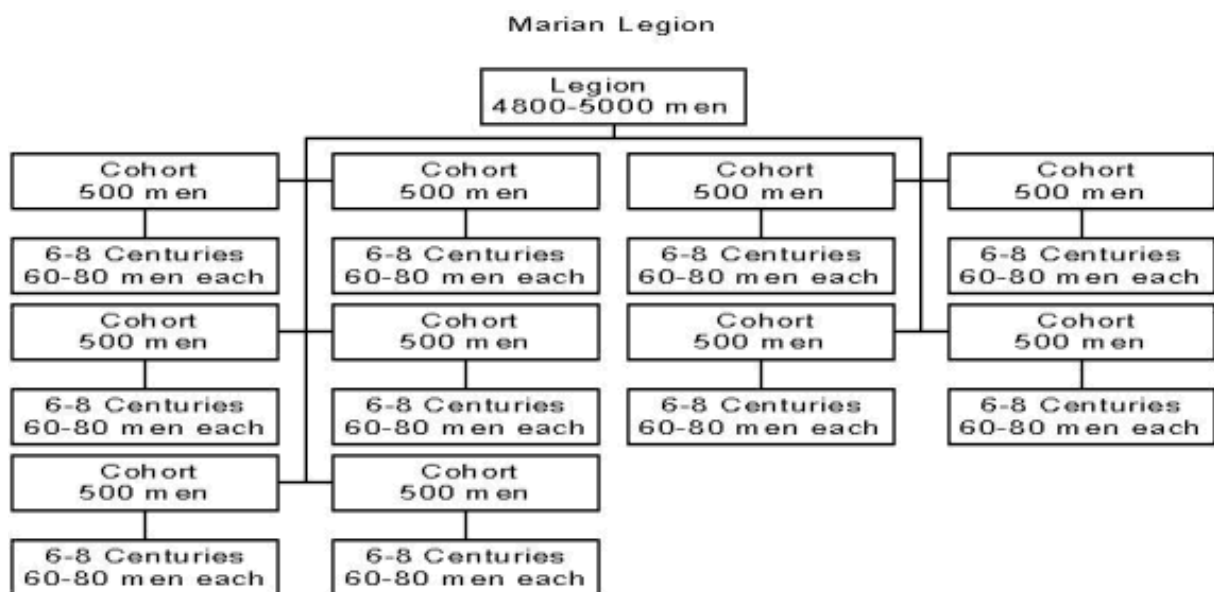
republikansko doba

- dva konzula – dvije legije
 - četiri legije od oko ili 400. g. pr. Kr. (Dionis. Halik.) ili od 311. g. pr. Kr. (Liv.)
- predmarijevska legija
- sred. 4. st. pr. Kr. - reustroj legije: "manipularna legija"

<http://www.strategypage.com/articles/marius/PREMARIA.gif>

- marijevska legija:

<http://www.strategypage.com/articles/marius/marianle.gif>

carsko doba

- Augustova vojna reforma:

- smanjio broj legija na 28
- uspostavio garnizon u gradu Rimu
- profesionalizirao *auxilia* (= pomoćne vojne jedinice sastavljene od peregrina) i uključio ih u stalni postav rimskih oružanih snaga
 - kohorte (*cohortes*) - pješačke pomoćne jedinice
 - ale (*alae*) - konjaničke pomoćne jedinice
 - ratnu mornaricu (*classis*)

Rane rimske provincije

godina	provincija
241. g. pr. Kr.	Sicilija
238. g. pr. Kr.	Korzika i Sardinija
197. g. pr. Kr.	<i>Hispania Citeriori</i> (Bliža Hispanija)
197. g. pr. Kr.	<i>Hispania Ulterior</i> (Dalja Hispanija)
148. g. pr. Kr.	<i>Macedonia</i>
146. g. pr. Kr.	<i>Africa</i>
133. -129. g. pr. Kr.	<i>Asia</i>
118. g. pr. Kr.	<i>Gallia Narbonensis</i> (Narbonska Galija)
64. g. pr. Kr.	Bitinija i Pont
64. g. pr. Kr.	Sirija
30. g. pr. Kr.	Egipat
27. g. pr. Kr.	Ahaja

Osim u obaveznoj literaturi, dosta dobra karta rimskih provincija može se naći na

http://www.armenian-history.com/Nyuter/HISTORY/ArmeniaBC/Roman_Empire_map.png

- karta s podjelom provincija na senatske i carske može se naći na

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/e7/RomanEmpire_117.svg/1280px-RomanEmpire_117.svg.png

Carske dinastije - rani i kasni principat

Rani principat:

Dinastija	Godine vladanja	Car
Julijevsko-klaudijevska	31. g. pr. Kr. – 14. g. po Kr.	August
	14. – 37. g. po Kr.	Tiberije
	37. – 41.	Gaj (Kaligula)
	41. – 54.	Klaudije
	54-68	Neron
Godina četiriju careva	68. – 69.	Galba
	69.	Oton
	69.	Vitelije
Flavijevska	69. – 79.	Vespazijan
	79. – 81.	Tit
	81. – 96.	Domicijan

Dinastija	Godine vladanja	Car
"adoptivnih careva"	96. – 98.	Nerva
	98. – 117.	Trajan
	117. – 138.	Hadrijan
Antoninska	138. – 161.	Antonin Pije
	161. – 180.	Marko Aurelije
	161. – 166.	Lucije Ver
	180. – 192.	Komod

Po većini autora, kasni principat započinje već s vladavinom Marka Aurelija, dok po nekima počinje nešto kasnije.

Kasni principat

Dinastija	Godine vladanja	Car
	192. – 193.	Pertinaks
	193.	Didije Julijan
Severska	193. – 211.	Septimije Sever
	211. – 217.	Antonin (Karakala)
	211.	Geta
	217. – 218.	Makrin
	218.	Dijadumenijan
	218. – 222.	Elagabal (Heliogabal)
	222. – 235.	Sever Aleksander

Dinastija	Godine vladanja	Car
"vojnički carevi" te carevi iz doba "krize 3. st."	235. – 238.	Maksimian Tračanin
	238.	Gordijan I. Gordijan II.
	238. – 244.	Gordijan III.
	244. – 249.	Filip Arapski
	itd.	
	275. – 276.	Tacit
	276.	Florijan
	276. – 282.	Prob
	282. – 283.	Kar
	283. – 284.	Numerijan
283. – 285.	Karin	

Među ovima nazivaju se iliričkima (a ne ilirskima!) sljedeći carevi:

- Aurelijan (270.-275.)
- Tacit (275.-276.)
- Florijan (276.)
- Prob (276.-282.)
- Kar (282.-283.)
- Karin (283-285.)
- Numerijan (283.-284.)

Pojmovi:¹

AGER ("zemlja") - *ager publicus* ("javna zemlja") je državno zemljište (dakle, ono koje posjeduje rimska država, za razliku od privatnog zemljišta) koje država može nekome dodjeljivati ili iznajmljivati, obično djelovanjem cenzora.

AGGER ("gomila") - ovaj ager označava vojni nasip.

ALE - otvorene prostorije (*alae*, "krila") u dnu atrija, a prije tablinuma (AK); v. i *DOMUS*.

ALIMENTA - Obrasci kojima zajednica dodjeljuje pomoć djeci; razvijeni su već u 1. st. po Kr., a financijski ih osiguravaju kako carevi (osobito Trajan u Italiji) tako i privatni dobročinitelji.

ANTONINIJAN (*antoninianus*) - kovanica koju je car Karakala uveo 215. g. u vrijednosti dvostrukog denara, iako je težio jedva 1,5 denara. Sredinom 3. st. postao je standardan rimski novac i prošao niz slabljenja na težini i vrijednosti, spavši oko 270. godine na 3 grama i nešto ispod 2% srebra.

ARIJANSTVO - kršćansko učenje koje slijedi nauk biskupa Arija da je Bog Otac stvorio Isusa nakon početka svijeta i da je Isus inferioran u odnosu na Boga Oca. Arijanstvo je proglašeno herezom na Koncilu u Nikeji (325. g.), ali su ipak razni kasniji koncili u 4. stoljeću prihvaćali neke aspekte arijanske teologije, dok je arijanska teologija posve zadržana u nekim germanskim kršćanskim zajednicama sve do 6. stoljeća.

ATRIJ (*atrium*) - središnji ulazni prostor (AK); v. i *DOMUS*.

AUXILIUM - "pomoć": pružiti pomoć svojim plebejskim sugrađanima i njihovom imetku bila je tradicionalna zadaća pučkih tribuna.

AUXILIA - Tim se izrazom označavaju pomoćne vojne jedinice (često konjaničke ili specijalizirane na neki drugi način) koje su služile kao pomoć i potpora legijama. U pravilu, sačinjavali su ih stanovnici provincija koji nisu imali građansko pravo.

CAPITATIO - v. *iugatio*.

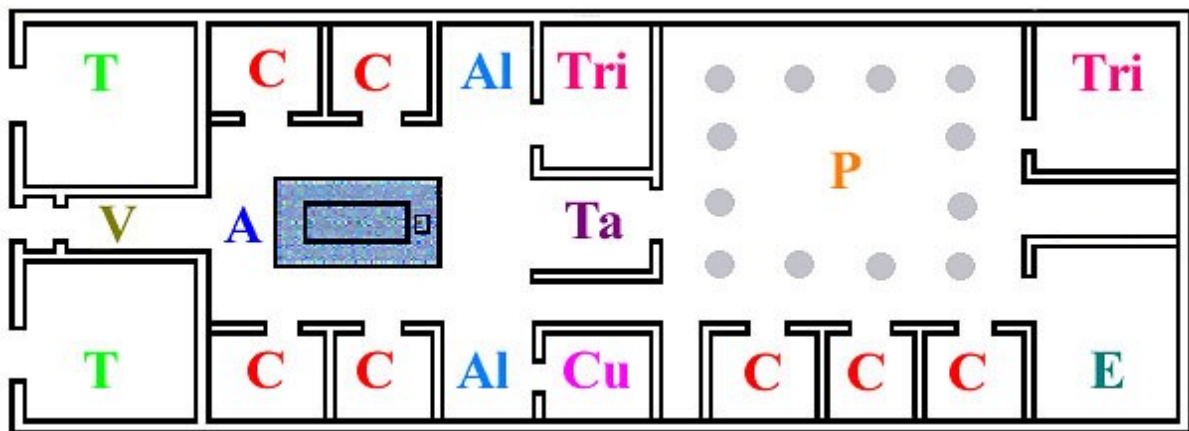
COMES (pl. *comites*) - Pojam označava "pratnju", "savjetnika" (osobito cara) i (od razdoblja Tetrarhije) visoko pozicioniranog vojnog zapovjednika ili drugog dužnosnika.

CONSTITUTIO ANTONINIANA - pravni akt (konstitucija) kojim je car Karakala 212. g. dodijelio rimsko građansko pravo slobodnim stanovnicima Carstva.

¹ Objašnjenje pojmova većinom se zasniva na rječniku koji su dali Boatwright *et alii*, 2012, 527-542, a ukoliko se koristilo i neko drugo djelo, tada je jedino ono dodano uz natuknicu. Ukoliko je definicija u biti opis ili komentar koji daje A. Kurilić, tada uz njih stoje inicijali AK.

CUBICULUM - mala prostorija u kući koja se obično smatra spavaonicom, ali je mogla služiti i za razne druge svrhe (AK); v. i DOMUS.

DOMUS - tip rimske kuće imućnijih građana.

A	atrij (atrium)	atrij, formalni ulazni prostor
Al	ala (ala)	"krila" na bočnim stranama atrija
C	kubikulum (cubiculum)	mala prostorija; spavaća soba
Cu	kulina (culina)	kuhinja
E	egzedra (exedra)	egzedra - prostorija uz vrt
P	peristil (peristylum)	peristil - vrt okružen stupovima
T	taberna (taberna)	trgovina
Ta	tablinum (tablinum)	radna soba
Tri	triklinij (triclinium)	blagovaonica
V	vestibulum (vestibulum)	ulazni hodnik

Tloris kuće tipa *domus* i definicije prostora² preuzeti s <http://www.vroma.org/~bmcmanus/house.html> (preuzet 15. svibnja 2017., prema stanju revidiranom 2007. g., autor Barbara F. McManus; prijevod: A. Kurilić). Tloris domusa v. i kod Musić 1942, 164, Sl. 64.

FAMILIA ("familija") - označava osobe koje su u pravnom smislu podvrgnute vlasti (*in potestate*) istoga pojedinca (v. *pater familias*), pa tako obuhvaća sve agnatske srodnike po silaznoj liniji, kao i robove te oslobođenike. Međutim, vrlo često ne uključuje suprugu/majku, pa ga se ne smije izjednačavati s izrazom "obitelj". (Kurilić, 1995., 52-54)

HONESTIORES - "ljudi s više časti; časniji ljudi" je izraz kojim se od 2. st. nadalje označavalo one za koje su vlasti smatrale da zaslužuju više poštovanja i kao one (kao branjenike na sudu) kojima treba iskazivati povoljniji tretman; to su bili, prije svega, senatori, vitezovi, gradski vijećnici, veterani, i to zajedno s njihovim obiteljima. Nasuprot njima, kao manje povlaštena kategorija, bili su *humiliores*.

HUMILIORES - "ljudi nižeg položaja; ponizniji ljudi" je izraz kojim se od 2. st. nadalje označavalo one za koje su vlasti smatrale da zaslužuju jedva minimalno poštovanje. Kao branjenici na sudu obično su mogli očekivati brzinski postupak i ako bi bili osuđeni vrlo teške kazne uključujući i tjelesne. Nasuprot njima, kao manje povlaštena kategorija, bili su *honestiores*.

IMPERIUM - pojam je nastao od glagola *impero* ("zapovijedati"), a označava vrhovnu ovlast kojom su raspolagali određeni rimski dužnosnici koji su jedini smjeli (među ostalim njihovim ovlastima)

² Kod drugih autora javljaju se i drugačije definicije ili čak i smještaj pojedinih prostorija.

zapovjedati vojskom (uključujući i novačenje te suđenja vojsci) i izricati smrtnu kaznu građanima. To je neograničena vlast rimskih magistrata koja je vrijedila izvan rimske države nad svim pripadnicima vojske. Imperij cara određen je kao "veći" (*maius*) čime je nadvisivao sve ostale magistrature s imperijem. (Boatwright *et alii*, 2012., 534; Gortan, 2011., 22)

INTERREX - tijekom republike, patricij koji je bio izabran kako bi proveo izbore za nove konzule kad su oba umrla ili napustila službu bez nasljednika.

JUGACIJA i KAPITACIJA (*iugatio* i *capitatio*) - porezni sustav koji je uspostavio Dioklecijan kojim se obračunavalo: 1) zemljišni porez zasnovan na jugumu (*iugum*, "jaram"), mjernoj jedinici dodijeljenoj zemljišnoj čestici proporcionalnoj očekivanoj razini prinosa; 2) porez "po glavi" ("glavarina"), zasnovan na proizvodnoj vrijednosti pojedinca s obzirom na njihovu dob, spol i status.

KLIJENT (*cliens*, pl. *clientes*) - Slobodan muškarac koji je bio povezan (često i nasljedno) s drugim muškarcem, ali višega položaja (koji se u odnosu na njega nazivao *patronus*). U pravilu, klijenti su primali pravnu i političku podršku, financijsku pomoć, pa čak i hranu od svog patrona, a zauzvrat su ga pratili kad bi se pojavljivao u javnosti, podupirali njegove političke kandidature te glasovali za njega kad bi se natjecao za službu.

KLIJENTSKO KRALJEVSTVO - Obično je to država koja se nalazila na rubovima rimske države, a koja je ostajala neovisnom iako je njen vladar prihvatio podupirati i unaprijediti rimske interese, dok im je Rim zauzvrat nudio svoju zaštitu. Izbor novog "klijentskog" ili "prijateljskog" kralja bio je podložan rimskom odobrenju.

KOMICIJA - skupština građana (v. Komicij).

KOMICIJ (*comitium*, pl. *comitia*) - mjesto namijenjeno okupljanju građana kad ih sazove za to nadležan dužnosnik; postoje u svim rimskim gradovima. Komicij u Rimu smješten je sjeverno od foruma, u podnožju Kapitolina. Množina *comitia* označava samu skupštinu građana (komiciju).

KONCILIJ (*concilium*, pl. *concilia*) - "skupština", i to osobito rimskih plebejskih građana (*concilium plebis*).

KONCION (*contio*, pl. *contiones*) - javno okupljanje koje je sazvaio neki dužnosnik kako bi izložio neko pitanje od tekućeg javnog značaja (osobito sudbeno i zakonodavno). Rasprava je bila dopuštena, ali nije se donosio ikakav obvezujući zaključak.

KURIJA (*curia*) - Pojam ima dva značenja: 1) najstarija jedinica društvene podjele rimskih građana, 2) mjesto sastajanja građana ili neke druge skupine, osobito senata ili gradskog vijeća. Glavno sastajalište Senata u Rimu bila je zgrada zvana Kurija, smještena na samom forumu.

PATRIA POTESTAS ("očinska vlast") - zakonska vlast poglavara familije (*pater familias*) nad cijelom svojom familijom i potomcima, uključujući i odrasle muškarce, žene, oslobođenike, robove i djecu. Prestajala bi njegovom smrću. Također, prestajala bi nad kćerkama kad bi se udale potpadajući pod *potestas* poglavara familije muža (što se događalo samo kad bi brak bio sklopljen *cum manu*), a nad muškim potomcima kad bi se emancipirali pravnim postupkom te tako postali *sui iuris*. (Boatwright *et alii*, 2012., 537; Kurilić, 1995., 52-53)

PERYSTILIUM - peristil; vrt, obično sa stupovima, u stražnjem dijelu kuće (AK); v. i DOMUS.

PROLETARI (*proletarii*) - rimski građani čija je prijava imetka prilikom popisa građana (cenza) bila preniska da bi se mogli kvalificirati za vojnu službu; nominalno, jedino čime su oni mogli doprinostiti državi bila su njihova djeca, tj. potomstvo (*proles*).

PROSKRIPCIE - izraz je nastao od latinske riječi *proscriptio* kojom se označava popis ljudi koji su proglašeni kriminalcima i koje se moglo nekažnjeno ubiti, a njihov se imetak konfiscirao (iako se u biti radi o političkim protivnicima, ali nerijetko i o politički neangažiranim imućnijim osobama, no koje su se našle na njemu zbog imetka) (v. npr. Boatwright *et alii*, 2012, 539; Bunson, 2002, 456-457, s.v. Proscription)

PROVINCIA - djelokrug aktivnosti koji je dodijeljen nekom magistratu i u kojem ima službene ovlasti; otud se naziv prenio i na strani teritorij koji magistrat treba nadzirati u ime Rima (tj. stječe značenje "pokrajina"). (Boatwright *et alii*, 2012., 539; dijelom dopunila AK)

PUBLIKAN (*publicanus*) - pojedinci koji ugovorno obavljaju neki posao za rimsku državu (npr. gradnju, opskrbu, prikupljanje poreza). Provođenje zahtjevnijih ugovora moglo je iziskivati stvaranje grupa (*societas*). Publikani su redovito pripadali viteškom staležu. (Boatwright *et alii*, 2012., 539; dijelom dopunila: A. Kurilić)

REGIA - sveta građevina u Rimu, na forumu, smještena između Via Sacra i Vestinog hrama, za koju se vjeruje da ju se izgradio kralj Numa Pompilije. Služila je kao kraljeva rezidencija tijekom kraljevskog razdoblja, a potom je u njoj bilo središte glavnog pontifika (*pontifex maximus*).

TABERNA - poslovni prostor u prednjem dijelu domusa (AK); v. i DOMUS.

TABLINUM - prostor između atrija i peristila koji se obično povezuje s radnim prostorom vlasnika kuće (AK); v. i DOMUS.

TRICLINIUM - triklinij; blagovaonica (AK); v. i DOMUS.

TRIA NOMINA - imenski obrazac rimskih građana u ranocarskom periodu, sastavljen od prenomena, gentilnog imena i kognomena te filijacije, a mogao je sadržavati još i navod glasačkog okruga te porijekla kod muškaraca, a kod žena samo od gentilnog imena i kognomena te filijacije (AK):

Prenomen (<i>praenomen</i>)	Gentilno ime (<i>nomen gentile</i>)	filijacija, tj. navođenje očeva imena	glasački okrug (<i>tribus</i>)	Kognomen (<i>cognomen</i>)	Porijeklo (<i>domus</i>)
C.	Fabircius	C. f.	Ouf.	Primus	Como
-	Iulia	T. f.	-	Tertia	-

Napomene uz način imenovanja Rimljana: nikad nemojte imenovati Rimljane samo po prenomenu! Ili ih zovite punim imenom, ili gentilnim i kognomenom, a one poznatije možete i samo kognomenom. Gentilno ime nikad se ne smije skraćivati! (Dakle, ovo se smije: L. Aruncije Kamilo Skribonijan, ali ovo se nikako ne smije raditi: Lucije A. Kamilo Skribonijan; jednako tako ne smije se pisati G. S. Trankvil nego obavezno G. Suetonije Trankvil.)

Prenomen se redovito skraćuje (C. za Caius, M. za Marcus ili T. za Titus i sl.), uključujući i ime oca u filijaciji; skraćuje se i ime jednog od 35 tribusa (npr. Cam., Ouf., Pal., Sab., Ser., Tro., ...). Ostali imenski elementi se u pravilu ne skraćuju.

VILLA RUSTICA - ruralni posjed, odnosno, ladanjsko-gospodarsko imanje. Čak i najluksuzniji takvi posjedi imali su i gospodarsku stranu. (AK)

Literatura:

Boatwright *et alii*, 2012. - M. T. Boatwright - D. J. Gargola - N. Lenski - R. J. A. Talbert, *The Romans from Village to Empire. A History of Rome from Earliest Times to the End of the Western Empire*, second edition, New York - Oxford: Oxford University Press, 2012.

Bunson, 2002. - M. Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, revised ed., New York, 2002.

Gortan, 2011. - V. Gortan, *Pregled rimskih državnih starina*, Zagreb: Latina & Graeca, 2011.

Kurilić, 1995. - A. Kurilić, Obitelj u ranorimskoj Liburniji, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 34(21), Zadar, 1994./1995. (1995.), 47-83 (reprint: A. Kurilić, *Ususret Liburnima*, Zadar, 2008., 37-86)

Musić, 1942 - A. Musić, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, 2. izd., Zagreb, 1942.

Pomoć za karte:

- dosta dobre karte Rimskog carstva, njegovih provincija i važnijih gradova, mogu se naći na sljedećim internetskim stranicama:

- http://www.armenian-history.com/Nyuter/HISTORY/ArmeniaBC/Roman_Empire_map.png
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/Roman_Empire_125_political_map.png
autor: Andrei Nacu, uz pomoć EraNavigatora – Wikimedia Commons user: Andrein³

- za Augustovu podjelu Italije na regije mogu dobro poslužiti:

- https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Italy#/media/File:Roman_Italy.gif
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/Meyers_b9_s0067b.jpg

³ Tehnički podaci: fizička podloga napravljena je na osnovi karata iz javne domene:

- topografija: NASA Shuttle Radar Topography Mission (SRTM30)
- obalna linija, jezera i rijeke: prema Natural Earth data

dodatne reference za sadržaj karte:

- Tacit, *Germania*
- Ptolemej, *Geographia*
- *Atlante storico DeAgostini*, Istituto Geografico DeAgostini, 1998., str. 35-41.
- *Historischer Weltatlas*, ur. W. Leisering, Marix Verlag, 2011., str. 26-27.
- *Történelmi világtalasz*, Cartographia Kiadó, 2005., str. 20-21.
- C. Scarre, *The Penguin Historical Atlas of Ancient Rome*, Penguin Historical Atlases, 1995., str. 81.

Korišteni software:

- GIS:
 - Open JUMP GIS (open source): <http://www.openjump.org/>
 - GRASS GIS (open source): <http://grass.osgeo.org/>
- programi za grafičku obradu:
 - Inkscape (open source): <http://inkscape.org/>
 - GIMP (open source): <http://www.gimp.org/>

Datum izrade: svibanj 2013.